

Activistische ballingen in Duitsland na de Eerste Wereldoorlog

Deel I

WINFRIED DOLDERER

De buitenlandse gasten die vanaf eind oktober 1918 in het Duitse kuuroord Bad Salzuflen neerstreken, kwamen niet om gezondheidsredenen. Zij hadden geen boodschap aan de warme, zilte bronnen die toen al sedert zowat een eeuw een pleisterplaats waren voor sukkelaars met reuma, hartklachten, huidziekten en dies meer. De meesten onder hen zullen nog een week of twee voor hun aankomst in Bad Salzuflen zelfs het bestaan niet bevroed hebben van het schilderachtige vakwerkstadje in het noordoosten van de hedendaagse deelstaat Noordrijn-Westfalen, het toenmalige prinsdom Lippe – laat staan dat ze zich zouden verbeeld hebben daar ooit verzeild te raken. Zij hadden in eigen land op het verkeerde paard gewed en hals over kop de wijk moeten nemen: Vlaamse activisten en hun gezinnen die na de definitieve kentering van de oorlogskansen hun droom hadden zien wegdeemsteren met Duitse hulp een staat of deelstaat Vlaanderen te mogen besturen, en toevlucht zochten in het zieltogende rijk van hun beschermers.

Voor de uitbaters van de tijdens het winterseizoen vrijwel leegstaande hotels en pensions in Bad Salzuflen was de onverhoopte vluchtelingengolf graag meegenomen. Voor elke volwassen Vlaming in huis streken ze dagelijks 1.50 mark huur op, voor kinderen een mark – wel met dien verstande dat de huurprijs voor kamers waarin meerdere vluchtelingen waren gehuisvest, 60 mark maandelijks niet te

Gebruikte afkortingen:

AMVC: Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, Antwerpen

BA(B): Bundesarchiv, Berlijn

BA(K): Bundesarchiv, Koblenz

BA(M): Bundesarchiv, Abteilung Militärarchiv, Freiburg

PAB: Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bonn-Berlijn

SHLA: Landesarchiv Schleswig-Holstein, Sleeswijk

SHLB: Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek, Kiel

SOMA: Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij, Brussel

boven mocht gaan.¹ Rond half november 1918 maakte het stadsbestuur een lijst op van 23 hotels en pensions waar op dat tijdstip 103 Vlaamse uitwijkelingen onderdak hadden gevonden.² Hun aantal liep tegen Kerstmis nog op tot 132 en daalde sindsdien voortdurend tot 94 vier maanden later. Tussen november 1918 en april 1919 passeerden al bij al 229 Vlamingen het opvangcentrum in Bad Salzuflen.³ Over het algemeen bleven ze daar niet lang; ze werden trouwens door de Duitse overheid ook financieel aangemoedigd om spoedig weer op te krassen. De meesten verhuisden na verloop van tijd naar Nederland; enkelen vestigden zich in andere Duitse steden waar ze hoopten een voet aan de grond te krijgen.

Als tijdelijke opvangplaats voor een Vlaamse ballingenkolonie was het stadje Bad Salzuflen niet meer dan een noodoplossing. Toen de Duitse bezettingsambtenaren in Brussel zich ruim een maand voor de capitulatie het hoofd waren beginnen breken over het lot van hun activistische beschermelingen – aanvankelijk in de hoop dat de militaire crisis van tijdelijke duur zou zijn en de ballingen na een week of vier weer naar huis zouden gaan – hadden ze eigenlijk Düsseldorf op het oog.⁴ Die stad lag dicht genoeg bij Vlaanderen opdat de vluchtelingen desnoods spoedig konden terugkeren, en bovendien was er de West-Duitse hoofdzetel gevestigd van de Deutsch-Flämische Gesellschaft.⁵ Op 12 oktober 1918 vroeg de chef van het Duitse burgerlijk bestuur voor Vlaanderen, Alexander Schaible, deze vereniging voor het onthaal te zorgen van zowat 500 Vlaamse vluchtelingen. Het verzoek viel evenwel niet in goede aarde. De mensen van de Deutsch-Flämische Gesellschaft vonden Düsseldorf wegens de woningschaarste en de sombere politieke en economische vooruitzichten niet de geschikte plaats om 500 ontheemde Vlamingen te huisvesten. Toen moet iemand in het bestuur van de vereniging de tijdens het winterseizoen leegstaande hotels in Bad Salzuflen te berde hebben gebracht.

1. Stadtarchiv Bad Salzuflen, B 867: Brief van stadsbestuur aan regering prinsdom Lippe, Bad Salzuflen, 31 oktober 1918.

2. Stadtarchiv Bad Salzuflen, B 624: “Wohnungsliste der vlämischen Flüchtlinge”.

3. W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt. Die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und deutsch-flämische Kontakte 1890-1920*, Melsungen, 1989, (Kasseler Forschungen zur Zeitgeschichte, 7), p. 230.

4. Voor het volgende: W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, pp. 226-231; D. VANACKER, *Het activistisch avontuur*, Gent, 1991, pp. 341-352.

5. Over de Deutsch-Flämische Gesellschaft: W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, pp. 211-225; W. DOLDERER, *Deutsch-Flämische Gesellschaft*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tiel, 1998, pp. 925-926.

Op 19 oktober kreeg de Deutsch-Flämische Gesellschaft van het gemeentebestuur aldaar een telegram met de toezegging dat de Vlamingen er welkom waren.⁶ Twee dagen later ging Julius Stocky, zaakvoerder van het West-Duitse filiaal van de vereniging, in Brussel de bezwaren tegen Düsseldorf toelichten en haalde zijn slag thuis. De vluchtelingenstroom werd omgeleid. Op 27 oktober verhuisde Max Robert Gerstenhauer, medewerker van het bezettingsbestuur in België die de opvang van de ballingen in Duitsland moest organiseren en die toen al een week in Düsseldorf had vertoefd, naar Bad Salzuflen. Hij bracht een veertigtal Vlamingen mee die hij de dagen voordien reeds in Düsseldorf over de vloer had gekregen.

Gerstenhauer en zijn secretaresse Gertrud Dumpich namen hun intrek in een kantoor in het weelderige zestiende-eeuwse stadhuis waar sindsdien enkele maanden lang een nieuwe afdeling werkte van het Duitse burgerlijk bestuur voor Vlaanderen: de Fürsorgestelle für flämische Flüchtlinge. Uit het nog bezette België liet Gerstenhauer begin november drie goederenwagens aanvoeren met tien ton gerstemeel, dezelfde hoeveelheid gerstegries en twee ton suiker waar de Vlaamse vluchtelingengemeenschap enkele weken op kon teren.⁷ Ook in ander opzicht zette de Duitse overheid alles op alles om haar beschermelingen de ballingschap te verzoeten. Ze liet in Bad Salzuflen een leeskamer inrichten waar gegadigden Vlaamse en Nederlandse kranten konden raadplegen. Er ontstond een kleine boekerij, er werden dichtertozingen en politieke debatavonden op het getouw gezet, zelfs een concert en een kunsttentoonstelling fleurden het Vlaamse culturele leven in de barre Duitse winter op.⁸

Toen Gerstenhauer eind 1918 ontslag nam, kwam de Fürsorgestelle onder de rechtstreekse bevoegdheid van het ministerie van Binnenlandse Zaken in Berlijn. Zij beschikte nog over middelen uit de schatkist van het bezettingsbestuur waarmee ze de ballingen bleef steunen tot ze eind april 1919 werd opgedoekt.

6. Stadtarchiv Bad Salzuflen, B 867: Brief van Julius Stocky aan burgemeester Klappert, Düsseldorf, 21 oktober 1918.

7. Stadtarchiv Bad Salzuflen, B 867: Brief van Julius Stocky aan burgemeester Klappert, Düsseldorf, 21 oktober 1918; Brief van Zentral-Einkaufsgesellschaft aan gemeentebestuur Bad Salzuflen, Berlijn, 30 oktober 1918; Brief van gemeentebestuur aan Zentral-Einkaufsgesellschaft, Bad Salzuflen, 4 november 1918; Brief van Max Robert Gerstenhauer aan gemeentebestuur, Bad Salzuflen, 4 november 1918; Brief van Max Robert Gerstenhauer aan gemeentebestuur, Bad Salzuflen, 7 november 1918.

8. BA(B), R 1501/19583, pp. 177-183: Rudolf Asmis, "Die amtliche Fürsorge für die flämischen politischen Flüchtlinge."

Voor de verdere hulpverlening aan de nog in Duitsland verblijvende activisten zorgde nu een particuliere vereniging onder het voorzitterschap van Gerstenhauer die trouwens ook op fondsen van het ministerie van Binnenlandse Zaken draaide. Het was feitelijk een verdoken voortzetting van de overheidssteun aan de ballingen onder het mom van een privé-initiatief, wellicht met de bedoeling de Duitse regering in de ogen van de geallieerden wit te wassen van elke verdenking dat ze nog samenspande met de activisten. Pas op 1 januari 1920 kwam een einde aan de regelmatige subsidiëring van de Vlaamse uitwijkelingen. En ook daarmee ging de geldkraan nog niet volledig dicht. In uitzonderlijke noodgevallen bleef het steuncomité van Gerstenhauer uitkeringen verstrekken aan behoeftige Vlamingen. In augustus 1921 kreeg het daarvoor een laatste subsidie van het ministerie van Binnenlandse Zaken en zette pas in september 1922 zijn werking voorgoed stop.

Behalve Bad Salzuflen was er in de eerste naoorlogse weken in Duitsland nog een tweede opvangcentrum voor zwervende activisten, het universiteitsstadje Göttingen in het zuiden van de hedendaagse deelstaat Nedersaksen. Het was anders dan Bad Salzuflen geen toevallig gekozen plaats. Reeds tijdens de oorlog was er in Göttingen, meer bepaald in het krijgsgevangenenkamp buiten de stad, een activistische kern ontstaan. Mede dankzij de goede zorgen van de protestantse theoloog professor Carl Stange die zich al vanaf eind 1914 ontfermde over de geestelijke en sociale noden van de toen nog uit Fransen, Britten en Belgen bestaande krijgsgevangenenbevolking, groeide er in de loop van 1915 een activistische kern rond het Vlaamse kamptijdschrift *Onze Taal*.

Dit proces werd uiteraard in de hand gewerkt door de Duitse kampautoriteiten en het trok uiteindelijk ook de aandacht van de uitvoerders van de *Flamenpolitik* in Brussel. Die beslisten eind 1915 of begin 1916 van Göttingen een centraal propagandakamp te maken voor Vlaamse krijgsgevangenen in Duitsland waar ze een activistische elite wilden kweken.⁹ Zij mikten dan ook vooral op universitair geschoolde Vlamingen die, naar ze hoopten, later in eigen land de sleutelposities zouden bezetten. Fransen en Britten, ten slotte ook de Walen, verdwenen gaandeweg uit Göttingen; in hun plaats kwamen er hoe langer hoe meer zorgvuldig geselecteerde beloftevolle Vlamingen uit andere kampen in Duitsland.

Onder de Göttingse kaasstolp evolueerde de harde activistische kern in de loop van de tijd naar een laaiend Jong-Vlaams radicalisme, aangewakkerd door talrijke bezoeken van Vlaamse voormannen uit het bezette gebied. Het hoeft dan ook geen

9. Over het krijgsgevangenenkamp Göttingen: W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, pp. 168-182; W. DOLDERER, *Göttingen*, in: *Nieuwe Encyclopedie [...]*, pp. 1345-1347.

betoog dat na de oorlog niet alle gevangenen het aangeraden vonden naar België terug te keren. Een zestigtal van hen zou in Göttingen en omstreken gebleven zijn waar ze als arbeiders of bedienden aan de bak poogden te komen ofwel aan de universiteit hun studie hervatten.¹⁰ In de laatste oorlogsdagen kregen ze zelfs nog toeloop uit het verre Vlaanderen. Dit gebeurde doordat Göttingen dankzij de stevige faam die de stad er intussen genoot als bakermat van extramuraal activisme, in de tweede oktoberhelft het draaipunt werd van de toekomstplannen van het bezettingsbestuur voor de vernederlandste universiteit Gent.

Deze plannen namen in de loop van twee of drie woelige weken almaar bescheidener afmetingen aan. Het aanvankelijke idee heel de hogeschool tijdelijk naar Duitsland over te hevelen, werd afgevoerd nadat het in kringen van de betrokken Gentse professoren geen onverdeelde geestdrift had uitgelokt. Dan was er een tijdlang sprake van alleen die hoogleraren en studenten die dat uitdrukkelijk wensten, naar een Duitse universiteit te sturen waar ze de in Gent afgebroken lessen zouden kunnen voortzetten. De Duitse autoriteiten wilden daarvoor het oude gebouw van een middelbare school in Münster laten opknappen en ter beschikking stellen. Dit plan liep evenwel stuk op het verzet van de Münsterse universiteit waardoor de aandacht van de bezettingsambtenaren in Brussel uiteindelijk gevestigd raakte op de hogescholen in Hamburg en Göttingen. De Raad van Beheer van deze laatste universiteit willigde op 28 oktober 1918 het verzoek in onderdak te verlenen aan twintig Vlaamse professoren en honderd studenten. Van de Hamburgse hogeschool kregen de Duitse bewindvoerders in Brussel op 2 november 1918 om financiële redenen nul op het rekwist.¹¹

Diezelfde dag reisde de referent voor hoger onderwijs in het burgerlijk bestuur voor Vlaanderen, de Duitse wiskundige professor Walter von Dyck, naar Göttingen waar hij op 3 november met de academische overheid een akkoord ondertekende over de opvang van de vluchtelingen uit Gent. Daarin luidde het onder meer: *“De leden van het docentenkorps zal behoudens toestemming van de minister van Cultuur de gelegenheid worden geboden zo mogelijk hun academische onderwijspraktijk voort*

10. Dit beweerde althans het Göttingse studentengenootschap Flandria in een brief aan Willem de Vreese van 4 oktober 1920: A. DEPPEZ, *Willem de Vreese en de studentenvereniging Flandria te Göttingen*, in: H.L. COX, V.F. VANACKER en E. VERHOFSTADT (eds.), *Wortes Anst. Verbi Gratia*, Leuven-Amersfoort, 1986, pp. 109-116 (p. 114).

11. W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, pp. 227-228; D. VANACKER, *Het aktivistisch avontuur [...]*, pp. 343-345.

te zetten.” Behalve de handtekening van von Dyck prijkten onder het document de namen van de Göttingse rector Reichenbach en van professor Stange, eertijds initiatiefnemer van de krijgsgevangenenpropaganda.¹²

In Bad Salzuflen kreeg de Gentse historicus Albert Vlamynck weet van deze overeenkomst en hij reisde meteen door naar Göttingen. Maar toen hij daar aankwam, was de plechtige verbintenis al in de prullenmand beland. De nieuwe revolutionaire regering in Berlijn die kordaat komaf had gemaakt met de *Flamenpolitik* van het keizerrijk, wou van geen Vlaamse hogeschool in ballingschap weten en kelderde het akkoord. Zij stond alleen toe dat Vlaamse studenten zich individueel aan de universiteit Göttingen konden inschrijven. Dat deed dan ook professor Vlamynck die er in afwachting van een nieuwe broodwinning elders in Duitsland Germaanse taal- en letterkunde en geschiedenis ging studeren.

Ondertussen was ook in Gent een groep studenten voor het naderende front op de vlucht geslagen. Op 21 oktober vertrokken ze met de trein in oostwaartse richting, vergezeld van twee professoren en een Duitse officier. Zij geraakten tot Turnhout waar ze dagenlang vastzaten en met de Duitse autoriteiten overleg pleegden over waarborgen om hun studie in Duitsland te kunnen voortzetten. Op 2 november kregen ze de toezegging dat ze in Göttingen of in Hamburg terechtkonden, een belofte die wat Hamburg betrof die dag al achterhaald was. Op 5 november vertrok een eerste groep van Turnhout naar Göttingen waar hij op 9 november aankwam. Een tweede groep die enkele dagen later op reis ging, geraakte wegens de inmiddels uitgebroken Duitse revolutie niet meer de grens over.¹³

De nieuwkomers uit Gent voegden zich in Göttingen bij een handvol gewezen krijgsgevangenen die zich voor het winterhalfjaar 1918-1919 eveneens aan de universiteit hadden ingeschreven. Samen stichtten ze reeds op 2 januari 1919 een aparte vereniging, het studentengenootschap Flandria dat met jaarlijkse 11-julifeesten en herdenkingen van de opening van de vernederlandste universiteit Gent in 1916 en van de uitroeping van de Vlaamse zelfstandigheid door de Raad van Vlaanderen in 1917, de cultus van het activisme beleet. Het Duitse ministerie van Binnenlandse Zaken trok 335.000 mark uit voor een beurzenfonds waarmee het tot september 1923 de studies van het twintigtal Vlamingen bekostigde.

12. Voor deze en de volgende alinea: SHLA, Abt. 47/1628: Brief van faculteit wijsbegeerte en letteren universiteit Kiel (dekaan prof. Ferdinand Weinhandl) aan ministerie van Wetenschap en Onderwijs, Kiel, 18 maart 1938.

13. A. DEPREZ, De tocht naar Turnhout, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 44, 1985, nr. 1, pp. 27-44.

Sommige ballingen behaalden in Göttingen een doctoraat; de laatsten voltooiden er pas in 1924 hun universitaire opleiding.¹⁴

Dat de regering in Berlijn een stokje stak voor het plan van de plaatselijke academische overheid en van het bezettingsbestuur in Vlaanderen in Göttingen een soort Vlaamse universiteit in ballingschap op poten te zetten, hoeft niet te verbazen. Na het failliet van hun *Flamenpolitik* waren de Duitsers er allesbehalve op gesteld in eigen land een talrijke en zo mogelijk rumoerige kolonie van activistische uitwijkelingen te zien ontstaan. Ook de laatste keizerlijke regering voor de omwenteling van november 1918 had al de boot pogen af te houden. Zij drong er eind oktober op aan Vlamingen die de wijk wilden nemen, liefst naar Nederland te sturen. De Duitse bezettingsautoriteiten in Brussel waarschuwdde de activisten eveneens herhaaldelijk tegen uitwijking naar het politiek onveilige en economisch op zijn laatste benen lopende Duitsland en stelden hun zelfs het martelaarschap in Belgische gevangnissen als aantrekkelijk alternatief voor.

In de eerste naoorlogse maanden slaagde de Duitse overheid er inderdaad in het merendeel van de Vlamingen die ondanks alle waarschuwingen in Bad Salzuflen verzeild waren geraakt, naar Nederland te doen vertrekken. Dat nam niet weg dat een kleine groep oud-activisten zich toch blijvend in Duitsland ging vestigen. Het duurde wel enkele jaren voor deze ballingenkolonie definitief gestalte kreeg. Aan de ene kant was er nog tot begin de jaren twintig een zij het beperkte toevloed van mensen die aanvankelijk in Nederland waren terechtgekomen en van daaruit naar Duitsland trokken omdat ze er een betrekking hadden gevonden. Van de weeromstuit bleven in dezelfde periode nog ballingen afvloeien die niet al tijdens de eerste naoorlogse maanden uit Bad Salzuflen naar Nederland waren verhuisd, maar het nog enkele jaren in Duitsland hadden volgehouden in de uiteindelijk vergeefse hoop er een voet aan de grond te krijgen.

Wie bleef, liet zich dikwijls vroeger of later naturaliseren. Velen trouwden met Duitse vrouwen en stichtten een gezin. Niet minder belangrijk voor hun integratie in de maatschappij van hun gastland was dat hun politieke biografie een verregaande identificatie met Duitsland, met Duitse belangen en standpunten, ongetwijfeld in de hand werkte. De keuze voor samenwerking met Duitsland die ze allemaal tijdens de oorlog hadden gemaakt, bleef hun wereldbeeld bepalen. Het land van hun ballingschap werd zodoende, althans in politiek opzicht, een soort

14. W. DOLDERER, Van aktivisme naar bolsjevisme? Het studentengenootschap "Flandria" te Göttingen, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 44, 1985, nr. 2, pp. 111-122; A. DEPREZ, *Willem de Vreese [...]*, pp. 109-116.

tweede vaderland. Dit alles betekende echter niet dat ze er in de loop van de tijd ook mentaal volledig ingeburgerd raakten. Het gevoelen van vreemdheid kwamen velen alle persoonlijke of politieke affiniteit ten spijt nooit te boven.

“Men is tegen ons zeer vriendelijk”, schreef Alice Vlamynck, kunsthistorica en echtgenote van de gewezen Gentse professor in de geschiedenis Albert Vlamynck, in juni 1923 uit Marburg aan een Vlaamse vriend. *“Maar deze vriendelijkheid is vormelijkheid. Wij zijn voor de menschen hier te lande ‘deutschfreundliche’ vreemdelingen, maar blijven vreemdelingen.”* Het ergste vond ze dat de over heel Duitsland verspreide activistische ballingen wegens de uitgestrektheid van het land en de dure reiskosten onderling nauwelijks contact hadden.¹⁵

Reeds een jaar eerder had ze haar verblijf in het schilderachtige, in weelderig natuurschoon ingebedde universiteitsstadje Marburg in bijbelse beeldspraak afgeschilderd als ballingschap in *“Egypte”* of doortocht door de *“woestijn”*. *“Wanneer ... zal het lande de poorten openen”* voor de verdreven activisten – dat was voor Alice Vlamynck de hamvraag, vooral met het oog op de opvoeding van het tweejarige zontje Karel dat dringend behoefte had aan een Nederlandstalig milieu om aan dreigende verduitsing te ontsnappen.¹⁶

Haar echtgenoot Albert Vlamynck ging zo ver met de politieke identificatie met Duitsland dat hij in latere jaren zelfs lid werd van de nazi-partij terwijl hij tegelijkertijd letterlijk wegwijnde van heimwee. Heel zijn leven sukkelde Vlamynck met gezondheidsperikelen die hijzelf weet aan de frustraties van het ballingenbestaan. In een brief uit Marburg aan een Antwerpse vriend spuwde hij in maart 1927 zijn verontwaardiging over het amnestievoorstel dat Frans Van Cauwelaert drie maanden eerder had ingediend. Hij meende ten onrechte dat daarin stond dat activisten die in Duitsland een betrekking hadden aanvaard, daardoor blijk hadden gegeven van *“vervreemding”* van eigen land. *“Je moet maar durven”*, gromde Vlamynck. *“Dag en nacht denk ik aan Vlaanderen en ik doe ervoor wat ik kan. Ofschoon nu al jaren in Duitsland, wordt er in mijn huis niets dan Nederlandsch gesproken. Kunnen alle Belgicisten hetzelfde zeggen?”*¹⁷

Mettertijd raakte Vlamynck in de greep van een groeiende wrok over de thuisgebleven flaminganten die geen poot uitstaken om hem de weg terug naar Vlaanderen te effenen. In november 1933 slaakte hij, intussen hoogleraar aan de universiteit

15. AMVC, V 703/B: Brief van Alice Vlamynck aan Cesar de Bruyker, Marburg, 27 juni 1923.

16. AMVC, V 703/B: Brief van Alice Vlamynck aan Cesar de Bruyker, Marburg, 30 juni 1922.

17. AMVC, V 703/B: Brief van Albert Vlamynck aan Gustaaf Schamelhout, Marburg, 16 maart 1927.

Kiel, een noodkreet: was er voor hem niet ergens een baantje te vinden in de Lage Landen? Voor zijn gezondheid was het *“absoluut noodzakelijk geworden”*, zo schreef hij, *“dat ik naar Vlaanderen of Holland kome”*.¹⁸ Maar daar kwam niets van in huis, en enkele maanden later was het weer al somberheid en verbittering wat bij Vlamynck de klok sloeg. In een schrijven van augustus 1934 deed hij er zijn beklag over dat niemand in Vlaanderen zich de inspanning wou getroosten hem aan een baan in eigen land te helpen: *“Vijftien jaar verbanning en het vooruitzicht dat het daarbij zal blijven omdat er geen Vlaamse solidariteit bestaat ... Wie voor zijn Vlaamse overtuiging in het buitenland zit, is vergeten.”*¹⁹

Op dat tijdstip vertoefde Vlamynck net vier weken in het ziekenhuis wegens een galsteenoperatie, en zijn vrouw vroeg zich af of hij daarmee wel geholpen zou zijn. *“Een of andere betrekking of bezigheid in Vlaanderen met de mogelijkheid weer actief aan de beweging deel te nemen”* was voor hem wellicht veel nuttiger dan een operatie: *“Heimwee kan men niet wegsnijden.”*²⁰

Ook de Brabander René van Sint-Jan, sedert 1920 lector Nederlands aan de universiteit van Münster waar hij de grondlegger werd van het tot op vandaag bloeiende departement neerlandistiek, bleef – hoewel met een Duitse getrouwd – tijdens heel zijn verblijf in Duitsland snakken naar Vlaanderen. Beginselvast vertikte hij het Duitse staatsburgerschap te aanvaarden, ook toen de nationaal-socialisten dit in 1939 verplicht stelden voor professoren in dienst van het Derde Rijk. Van Sint-Jan verkoos afstand te doen van het buitengewoon hooglerarschap dat hij ten tijde van de Weimar-republiek had verkregen, en hij werd weer een eenvoudige lector. Zijn weigering zich tot Duitser te laten naturaliseren, motiveerde hij stevast met de hoop ooit toch nog naar Vlaanderen te kunnen terugkeren.²¹

Reeds in februari 1934 had van Sint-Jan het ministerie van Onderwijs verzocht om de toelating van Münster naar het nabije Nederlandse Enschede te mogen verhuizen. Hij had daarvoor een vergunning nodig omdat Duitse professoren

18. AMVC, V 703/B: Brief van Albert Vlamynck aan Gustaaf Schamelhout, Kiel, 30 november 1933.

19. AMVC, V 703/B: Brief van Albert Vlamynck aan Gustaaf Schamelhout, Kiel, 15 augustus 1934.

20. AMVC, V 703/B: Brief van Alice Vlamynck aan Gustaaf Schamelhout, Kiel, 8 augustus 1934.

21. Universitätsarchiv Münster, PA 411/2: “Lebenslauf”; Aantekening van Sint-Jan, 5 januari 1963; Philosophische Fakultät B V/4i: Brief van René van Sint-Jan aan dekaan faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Ieper, 30 juli 1939.

normaal verplicht waren te wonen in de stad waar ze les gaven. Als “*Vlaams nationaal-socialist*”, aldus de formulering waarmee van Sint-Jan de toenmalige overheid poogde te paaien, was hij er bijzonder op gesteld “*op Nederlandse grond te mogen wonen. Ondanks mijn jarenlang verblijf in Münster ben ik er niet in geslaagd het gevoel van verbondenheid met de volksgemeenschap te verwerven dat de mens nodig heeft om te leven.*” Zolang Vlaanderen voor hem onbereikbaar bleef, was verhuizing naar Nederland een alternatief dat “*ongeveer gelijk staat aan terugkeer naar eigen land*”.²² Maar van het ministerie van Onderwijs kreeg hij nul op het rekwest,²³ en dus moest van Sint-Jan een andere oplossing bedenken om althans zijn kroost van verduitsing te redden. In 1937 en 1938 stuurde hij de twee oudste van zijn vier kinderen naar kostscholen in Vlaanderen, in 1939 verhuisde de rest van het gezin naar Ieper, terwijl van Sint-Jan zelf naar Münster terugkeerde en er nog heel de oorlog les bleef geven.²⁴

Het waren ten slotte de Britse bezetters die zijn hartewens vervulden door hem in 1946 uit te wijzen naar België – voor de oud-activist in de naoorlogse repressietijd het hol van de leeuw. Hij leefde daar, zo schreef hij in 1949 aan een vriend en vakcollega, in schrijnende ellende. Hij had wekenlang achter de tralies gezeten, hij was zijn paspoort kwijt en zijn baan in Münster, hij had geen recht op werklozensteun en had zijn huis in Ieper moeten verkopen om de geldboete te betalen die de Belgische staat van hem eiste. Maar ondanks alles was er ook reden tot voldoening: “*Er blijft mij*”, besloot van Sint-Jan, “*in mijn armoede toch nog een troost. Na zeven en twintig jaar ben ik eindelijk uit ... Mofrika weggeraakt waar ik nooit heb kunnen wennen.*”²⁵

Anderen hadden niet zoveel geluk. De gewezen Göttingse krijgsgevangene Pieter Mertens voelde zich blijkens zijn nagelaten getuigenissen in “*Mofrika*” evenmin in zijn sas, maar geraakte er nooit langer weg dan telkens voor een paar weken. Mertens verbleef vanaf 1920 in Leipzig als lector bij de befaamde Insel-uitgeverij waar hij de uitgaven verzorgde van Vlaamse schrijvers. Deze functie liet hem althans toe zijn heimwee te bedwelmen door intens vertaalwerk. In een brief aan Ernest Claes opperde hij in maart 1930 de hoop vroeger of later een betrekking in Vlaanderen te vinden en zich er weer voorgoed te kunnen vestigen, want in Leipzig, aldus Mertens, had hij zich nog nooit thuis gevoeld.

22. Universitätsarchiv Münster, PA 411/1: Brief van René van Sint-Jan aan ministerie van Onderwijs, Münster, 26 februari 1934.

23. Universitätsarchiv Münster, PA 411/1: Brief van ministerie van Onderwijs aan universiteit Münster, Berlijn, 19 mei 1934.

24. AMVC, S 62675/D: “René van Sint-Jan, Curriculum Vitae”.

25. AMVC, S 62675/B: Brief van René van Sint-Jan aan Jozef Goossenaerts, Ieper, 4 mei 1949.

Deze hoop ging niet in vervulling, hoezeer Mertens in brieven aan Vlaamse vrienden ook geregeld zijn beklag deed over de eenzaamheid van de ballingschap. In de zomer van 1937, bijna twintig jaar na zijn vertrek, was hij een eerste keer thuis op bezoek. In juli 1943 verbleef hij opnieuw een tijdje in Vlaanderen. Zelfs na de Tweede Wereldoorlog, toen hij in Leipzig in de Sovjetrussische bezettingszone achter het IJzeren Gordijn zat, slaagde hij er nog twee keer in naar Vlaanderen te ontsnappen, in de zomer van 1947 en in augustus 1949.²⁶ Hij getroostte zich daarbij avontuurlijke inspanningen, want om naar het westen te geraken, moest Mertens nu clandestien de grens over. Ten minste één keer werd hij bij zo'n poging opgepakt door Russische soldaten die hem een dag en een nacht lang aardappelen lieten schillen vooraleer hem op vrije voeten te stellen.²⁷ Het plan met heel zijn gezin te vluchten en zich voorgoed in Vlaanderen te vestigen, moest Mertens wegens zijn wankele gezondheidstoestand opgeven.²⁸

Zelfs zijn Göttingse lotgenoot Marcel Romeo Breyne die in Duitsland eigenlijk met de neus in de boter was gevallen, bleef naar eigen zeggen niet gespeend van oprispingen van heimwee. Breyne werd een jaar na de oorlog bibliothecaris aan de Pruisische staatsbibliotheek in Berlijn, hij trouwde er met een Duitse en kocht een huis in de groene rand van de hoofdstad. Ronduit gelukkig was hij desondanks niet. *“Mijn enige bekommernis”,* zo schreef hij in april 1922 aan Ernest Claes, *“die mij soms treurig stemt, is zich machteloos te voelen tegenover het overweldigende verduitschen.”*²⁹

Dit gevoel van onwennigheid en vrees voor vervreemding was ruim tien jaar later nog geenszins verdwenen. Het was integendeel uitgegroeid tot heuse verbittering. Zoals Vlamynck voelde ook Breyne zich in zijn ballingschap door de Vlaamse beweging in de steek gelaten. In een brief aan Ernest Claes stortte hij in december 1935 zijn hart uit over het lot van hen *“die hier in den vreemde hun dagen slijten om der wille dat zij hun land en volk te lief hadden ... Zeg aan dit volk ... dat er geen vrede kan heerschen zoolang niet deze kinders van Vlaanderen in den schoot van hun volk weer zijn opgenomen. Het bitterste en hardste van hun lot is te voelen dat zij door hun eigen volk vergeten worden.”*³⁰

26. I. Dom, *An den guten Freund Peter Mertens*, in: *Jahrbuch der Felix-Timmermans-Gesellschaft*, Kleef, 1994, pp. 66-77.

27. L. MERTENS en P. RIEGER, *Erinnerungen an Peter Mertens*, in: *Jahrbuch der Felix-Timmermans-Gesellschaft*, Kleef, 1994, p. 78.

28. Mededeling Peter Rieger, Leipzig, 29 september 1998.

29. AMVC, B 857/B: Brief van Marcel Romeo Breyne aan Ernest Claes, Woltersdorfer Schleuse bei Berlin, 2 april 1922.

30. AMVC, B 857/B: Brief van Marcel Romeo Breyne aan Ernest Claes, Woltersdorfer Schleuse bei Berlin, 14 december 1935.

Op de volgende bladzijden zal de groep mensen die Breyne met deze klaagzang kennelijk bedoelde, de niet alleen van hun land, maar ook van hun taalgemeenschap afgesneden activistische ballingen in Duitsland, zo volledig mogelijk worden beschreven. Zo volledig mogelijk betekent: voor zover dat vandaag aan de hand van vooral Duitse archieven nog kan. Daarbij is het er in een eerste stap om te doen een inventaris op te maken van heel de groep door de biografieën op een rijtje te zetten van alle betrokkenen die nog te achterhalen vallen. Op basis daarvan zal dan het vergaarde feitenmateriaal worden getoetst aan enkele algemene vraagstellingen: is er een patroon herkenbaar van factoren die het waarschijnlijk maakten dat bepaalde activisten in Duitsland terechtkwamen in plaats van in Nederland? Hoe en in welke functies geraakten ze er aan een broodwinning? Door welke personen of structuren in Duitsland werden ze daarbij geholpen? Werden ze als geprivilegieerde groep ballingen in de watten gelegd of werden ze min of meer aan hun lot overgelaten? Hoe keken ze aan tegen de politieke evolutie in het tussenoorlogse Duitsland? Welke rol speelden ze in de Duits-Vlaamse contacten in die tijd en hoe groot was daarbij hun politieke impact?³¹

Een onderzoek naar de activistische ballingenkolonie in Duitsland vereist een definitie die bepaalt wie van deze groep deel uitmaakte. De samenstelling ervan was immers aanvankelijk onderhevig aan nogal wat schommelingen. Moeten de ruim 200 Vlamingen die in de eerste ontredde na de Duitse ineenstorting toevlucht zochten in Bad Salzungen en er meestal reeds na enkele weken of maan-

31. Deze studie is veel verschuldigd aan inlichtingen verstrekt door Emiel Beliëns (Brussel 21 april 1897 - Antwerpen 8 december 1991) die schrijver dezes in juli 1983 tijdens opzoekingen in het stadsarchief van Göttingen leerde kennen. Beliëns was toen één van de laatste overlevende Vlaamse krijgsgevangenen uit het kamp in Göttingen. Hij werd als Belgisch soldaat op 25 februari 1915 bij Lombardsijde gevangen genomen en verbleef tot de zomer van 1916 in het kamp Celle waar hij wegens zijn kennis van het Nederlands, Frans, Duits en Engels al gauw tot tolk werd gepromoveerd. Via de krijgsgevangenenkampen Soltau en Hameln kwam hij begin november 1916 naar Göttingen. Na de wapenstilstand bleef Beliëns nog enkele weken tewerkgesteld op het kantoor van de Kommandantur om te helpen bij de afwikkeling van het kamp, en vertrok ten slotte op 11 januari 1919 met het laatste transport naar België. In 1922 verbleef hij een jaar lang in Kassel van waaruit hij het contact weer aanknoopte met de Vlaamse ballingenkolonie in het nabije Göttingen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werkte Beliëns als bediende op de expeditie van de Duitse *Brüsseler Zeitung* wat hem in 1944 op tijdelijke opsluiting in een leeuwenkooi van de Antwerpse zoo te staan kwam. Vanaf de jaren zestig was hij dikwijls op reis in Duitsland waar hij stelselmatig oude kampgenoten trachtte op te sporen die er na na de Eerste Wereldoorlog waren gebleven en nog in leven waren. Met enkelen van hen stond hij toen in briefwisseling. Tot in de laatste jaren van zijn leven verbleef Beliëns ook heel regelmatig nog in Göttingen. Zijn persoonlijk archief berust vandaag gedeeltelijk op het AMVC, het stadsarchief Göttingen, het Cultureel Documentatiecentrum van de universiteit Gent en het ADVN.

den weer afdropen, allemaal bij de ballingenkolonie worden gerekend? Hoorden mensen erbij die het weliswaar niet al na enkele maanden, maar toch na een paar jaar in Duitsland voor bekeken hielden?

Omdat het opzet een sociale groep te beschrijven, een zekere stabiliteit veronderstelt van die groep, werd voor deze studie een striktere definitie gekozen: tot de activistische ballingenkolonie in Duitsland behoorden zij die er ofwel overleden ofwel er althans verbleven tot de goedkeuring van de Uitdovingswet in januari 1929 waardoor het voor het eerst sedert de oorlog mogelijk werd straffeloos naar Vlaanderen terug te keren. In de volgende opsomming van biografische schetsen ontbreken dus enkele prominente figuren zoals de dichter Paul van Ostaijen, de communist Jef Van Extergem of de componist Lieven Duvosel die na de oorlog tijdelijk de wijk namen naar Duitsland, ofwel de filoloog Antoon Jacob. Van Ostaijen, Van Extergem en Duvosel bleven niet lang genoeg in Duitsland; Jacob die pas in 1934 een baan kreeg aan de universiteit Hamburg, kan eigenlijk niet meer doorgaan voor politiek vluchteling.

Naargelang van hun herkomst en politieke biografieën tijdens de oorlog, laten de Vlaamse ballingen in Duitsland zich rangschikken in drie categorieën. Er waren ten eerste voormalige leden van de Raad van Vlaanderen en andere activisten uit het bezette gebied. Er was een tweede groep van gewezen krijgsgevangenen uit het kamp in Göttingen. En er waren enkele oud-studenten van de vernederlandste universiteit Gent die in Duitsland hun studies waren komen voortzetten en er niet meer weggeraakten.

I. Tot de eerste categorie van ex-leden van de Raad van Vlaanderen en activisten uit het bezette gebied behoorden de volgende 21 personen:

I/1. *Frans Bogaerts*, geboren in Tienen op 17 juni 1869, was sinds 1890 advocaat bij het Hof van Cassatie in Brussel.³² Eind 1914 was hij één van de eerste Brusselse flaminganten die contact legden met Duitse officieren en het bezettingsbestuur voorlichtten over de mogelijkheden en kansen van een te voeren *Flamenpolitik*. Hij werd in 1915 lid van de Brusselse Vereniging van Vrienden der Vlaamsche Zaak, later van het bestuur van de organisatie Jong-Vlaanderen, ten slotte van maart tot december 1917 van de Raad van Vlaanderen.³³ Als radicaal

32. PAB, R 70302: Brief van Reichsentschädigungsamt (Rijksdienst voor Schadeloosstellingen) aan ministerie van Financiën, Berlijn, 26 juni 1926.

33. W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, p. 46; p. 266

Jong-Vlaming had hij een geweldige pik op het volgens hem te slappe Duitse burgerlijk bestuur, de *Zivilverwaltung*, die hij placht uit te krijten voor “*Zivilverwelschung*”, “*civiele verfransing*” dus.³⁴ Dat belette hem niet na de bestuurlijke scheiding een directeurspost te aanvaarden in één van de nieuwe Vlaamse ministeries.

Eind oktober 1918 vluchtte Bogaerts via Keulen naar Biebrich, een voormalig residentiestadje van de hertogen van Nassau aan de Rijn bij Wiesbaden, waar hij blijkbaar onderdak vond bij vrienden. Toen Biebrich bij de Franse bezettingszone werd ingedeeld, nam Bogaerts twee maanden later ook hier de wijk en vestigde zich in Berlijn.³⁵ Hij poogde er weer als advocaat aan de bak te komen,³⁶ diende bij het gerecht een verzoek in om beëdiging als tolk-vertaler voor Nederlands en Frans³⁷ en werd ten slotte wellicht door bemiddeling van Duitse kennissen uit de oorlogstijd³⁸ opgevangen door het ministerie van Buitenlandse Zaken. Van april 1919 tot eind 1921 was Bogaerts werkzaam als juridisch adviseur bij de onder Buitenlandse Zaken ressorterende Rijksdienst voor Schadeloosstellingen van Duitsers die ten gevolge van de oorlog hun bezittingen in het buitenland waren kwijtgeraakt. Daarna werd hij referent in de Duitse afvaardiging bij het Duits-Franse arbitragehof dat bevoegd was voor geschillen in verband met de toepassing van het verdrag van Versailles.

Of hij met die baantjes genoeg verdiende om zich en zijn gezin overeind te kunnen houden, is op zijn minst twijfelachtig. Anders had hij wellicht in de herfst van 1920 niet nog een extra bron van inkomsten pogen aan te boren als algemeen gevolmachtigde voor Duitsland van een Vlaamse handelscentrale die in september van dat jaar in Brussel was opgericht om de afzet van Duitse producten op de

34. Rijksarchief in Noord-Brabant, ‘s Hertogenbosch, Collectie Buning, nr. 182: Brief van Arthur Faingnaert aan Lammert Buning, Amersfoort, 1 juli 1970.

35. SHLB, Cb 92, Archief Blunck, nr. 9: Brief van Frans Bogaerts aan Hans Friedrich Blunck, Keulen, 24 oktober 1918; Biebrich, 19 november 1918; Berlijn, 10 januari 1919.

36. BA(B), R 1501/19585, p. 123: Brief van Rudolf Asmis aan hulpvereniging voor uit België gevluchte Duitsers, Berlijn, 15 april 1919.

37. BA(B), R 1501/19583, p. 165: Brief van Landgericht aan Rudolf Asmis, Berlijn, 9 mei 1919.

38. BA(B), R 1501/19583, p. 52: Brief van Assmann aan ministerie van Binnenlandse Zaken, Berlijn, 11 maart 1919. De schrijver van de brief stond in Berlijn aan het hoofd van het ‘hulpkantoor voor Belgische vluchtelingen’ – wellicht uit België uitgewezen Duitsers – en was naar eigen zeggen in het begin van de oorlog een tijdje in België om belangen van Duitse en Duitsvriendelijke kringen te behartigen. Hij deelde mede dat hij onlangs Bogaerts over de vloer had gekregen en ervoor wou zorgen dat Bogaerts “*hier een werkzaamheid op taalkundig-juridisch gebied*” zou kunnen uitoefenen.

Belgische markt te organiseren.³⁹ Begin 1922 ontving hij blijkbaar ook nog uitkeringen uit het steunfonds van Gerstenhauer.⁴⁰ In december 1922 verkreeg Bogaerts het Duitse staatsburgerschap. Hij overleed in Berlijn op 5 juni 1926.⁴¹

1/2. *Lucien Brulez*, geboren in Blankenberge op 9 juli 1891, was vanaf juli 1916 docent in de wijsbegeerte aan de vernederlandste universiteit van Gent en werd in 1918 lid van de Raad van Vlaanderen.⁴² Na de oorlog werd hij bij verstek tot twaalf jaar hechtenis veroordeeld en werden zijn bezittingen verbeurd verklaard. In 1919 werd hij misschien door bemiddeling van de Hamburgse germanist en Vlaanderendeskundige professor Conrad Borchling die later ook de ex-activist Antoon Jacob naar de Hanzestad zou halen,⁴³ benoemd tot lector Frans aan de Hamburgse universiteit.

Blijkens het getuigenis van zijn faculteit wijdde hij zich in de volgende jaren uitsluitend en met succes aan zijn leerverplichtingen en hield zich volledig afzijdig van de Vlaamse beweging en van de politiek in het algemeen. Hij was in heel die tijd met geen enkele van zijn Duitse collega's persoonlijk bevriend geraakt, zelfs niet met zijn "*Vlaamse volksgenoot en oude medestander*" Jacob. Nochtans kreeg Brulez in een interne politieke evaluatie van eind december 1940 goede punten. Positief aangerekend werd hem zijn vooroorlogse relatie met de Nederlandse filosoof en "*kordate antisemiet*" Gerardus Bolland. Gunstig was ook het oordeel van Antoon Jacob die Brulez "*op basis van zijn nationalistisch verleden voor een werkzaamheid in Brussel wel geschikt*" vond. In gesprekken gaf Brulez bovendien de indruk dat hij "*het Duitse standpunt geheel en al tot het zijne heeft gemaakt*".⁴⁴

Voor welke functie in Brussel Brulez eind 1940 in aanmerking kwam, valt uit de beschikbare Duitse documenten niet op te maken. Misschien waren de bezetters toen al met het idee begaan de ULB door de benoeming van Duitsvriendelijke

39. SHLB, Cb 92, Archief Blunck, nr. 9: rondzendbrief handelscentrale Brussel, algemeen gevolmachtigde voor Duitsland, Berlijn, 22 oktober 1920.

40. BA(B), R 1501/19586, pp. 253-254: Brief van Max Robert Gerstenhauer aan ministerie van Binnenlandse Zaken, Meiningen, 31 januari 1922.

41. Voor de gegevens over de benoeming van Bogaerts op een directeurspost in een Vlaams ministerie, zijn vlucht uit Biebrich voor de nakende Franse bezetting, zijn naturalisatie in Duitsland en overlijdensdatum: PAB, R 70302: Brief van Reichsentschädigungsamt aan ministerie van Financiën, Berlijn, 26 juni 1926.

42. E. VANDEWALLE en L. VANDEWEYER, *Brulez Lucien*, in: *Nieuwe Encyclopedie [...]*, pp. 619-620.

43. W. VANDENABEELE, *Wie was de ware Jacob?*, in: *Jef Van Extergem: medestanders, tegenstanders?*, Brussel, 1998, pp. 69-95.

44. Staatsarchiv Hamburg, 361-6: Hochschulwesen. Dozenten- und Personalakten IV 127: "Gutachten über Dr. Brulez", 28 december 1940.

figuren naar hun hand te zetten, een plan dat ze dan een jaar later poogden uit te voeren, en zagen ze in dat verband ook voor Brulez een rol weggelegd. Maar er kwam niets van in huis: Brulez bleef tot het einde van de Tweede Wereldoorlog in Hamburg.

In het voorjaar van 1946 werd hij door de Britse bezetters naar België uitgewezen op basis van een besluit waarbij alle buitenlanders de Britse zone tegen 1 april moesten verlaten. Voor vier jaar verdween Brulez uit het gezicht van de Hamburgse universiteit. Hij moet in die tijd in aanvaring zijn gekomen met het Belgisch gerecht. Waarschijnlijk zat hij wegens collaboratie een tijdje of misschien de hele periode vast; zeker was hij zijn burgerlijke rechten kwijt en was zijn paspoort ingetrokken wat hem belette naar Hamburg terug te keren. Daar zetten ze ondertussen alles op alles om hem weer te krijgen. In maart 1947 verklaarde het departement Romaanse "*groot belang*" te hechten aan zijn terugkeer omdat hij als lector "*op een voorbeeldige manier*" had gepresteerd: "*Het zou een zwaar verlies betekenen hem voorgoed te moeten derven.*" Pas toen het Britse militair bestuur liet weten dat er "*niet te rekenen viel*" op de terugkeer van Brulez naar Duitsland, benoemde het departement een opvolgster.

In het voorjaar van 1950 dook Brulez dan plotseling weer in Hamburg op en verklaarde "*dat zijn veroordeling en zijn beperkingen in België met terugwerkende kracht waren opgeheven*".⁴⁵ Hij kreeg zijn baan terug en bleef in Hamburg les geven tot hij in 1956 met pensioen ging.⁴⁶ In 1965 verhuisde hij naar Hamburg naar de gemeente Hanerau-Hademarschen in de naburige deelstaat Sleeswijk-Holstein. Hij overleed 91-jarig op 19 september 1982 in Rendsburg.⁴⁷

I/3. *Hendrik Deckers* uit Melsele leidde voor de Eerste Wereldoorlog een fortuinlijk bestaan als eigenaar van een brouwerij in Mechelen. In 1918 werd hij als vertegenwoordiger van de provincie Antwerpen lid van de zogenaamde tweede Raad van Vlaanderen waar hij zich voegde bij de fractie Vrij Vlaanderen. Na de Duitse nederlaag vluchtte Deckers naar Bad Salzufflen. Hier vroeg hij in maart 1919 om een subsidie om te kunnen deelnemen aan een brouwersleergang van vijf maanden in München. Na het verlies van zijn fortuin wou hij in ballingschap in zijn oud beroep helemaal opnieuw beginnen.⁴⁸

45. Staatsarchiv Hamburg, 361-6: Hochschulwesen. Dozenten- und Personalakten IV 1376: Brief van universitaire overheid aan dekaan faculteit Letteren en Wijsbegeerte, 19 mei 1950.

46. Mededeling staatsarchief Hamburg, 23 april 1996.

47. Mededeling gemeentebestuur Haderau-Hanemarschen, 3 mei 1996.

48. BA(B), R 1501/19585, p. 50; 66: Brief van Gertrud Dumpich aan ministerie van Binnenlandse Zaken, Bad Salzufflen, 19 maart 1919; 27 maart 1919.

Maar Deckers kreeg in Duitsland geen voet meer aan de grond. Een tijdje werkte hij als arbeider in een suikerfabriek in Barby aan de Elbe in de hedendaagse Oost-Duitse deelstaat Saksen-Anhalt. In 1925 werd hij met zware depressies opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis in Halle. Als werkloze raakte hij later verzeild in het Thüringse stadje Gera. De afkondiging van de Uitdovingswet betekende voor Deckers een verlossing uit zijn Duitse ellende: eindelijk naar huis! Via een Duitse kennis, de burgemeester van het stadje Osterholz-Scharmbeck bij Bremen, polste hij in april 1929 de regering in Berlijn of hij een laatste keer een “*lening*” van de Duitse overheid kon aftroggelen “*om niet volslagen haveloos naar België te komen*”.⁴⁹ Het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken ging zijn licht over Deckers opsteken bij een deskundige, rijksarchivaris Robert Paul Oszwald, tijdens de oorlog ambtenaar van het bezettingsbestuur in België, die weinig vleiends over de man te vertellen had. Deckers was volgens hem veeleer een “*conjunctuur-activist*” geweest dan een overtuigd Vlaming.⁵⁰ Waarschijnlijk moest de geflopte bierbrouwer zonder Duits geld de terugreis aanvaarden.

I/4. *Jerôme Decroos*, geboren in Pollinkhove op 6 december 1890,⁵¹ was in 1918 lid van de tweede Raad van Vlaanderen en werd na de oorlog veroordeeld tot vijftien jaar dwangarbeid en een geldboete. Hij sloeg betrekkelijk vroeg op de vlucht, reeds begin oktober 1918, toen er nog sprake van was dat de activistische uitwijkelingen in Duitsland zouden worden opgevangen door de Deutsch-Flämische Gesellschaft. Zo kwam Decroos in Düsseldorf terecht waar de West-Duitse hoofdzetel was gevestigd van deze vereniging en waar hij wellicht door toedoen van de Gesellschaft al na een week of twee een baan kreeg als leraar Frans en Engels aan een privéschool. Van begin 1919 tot april 1920 gaf hij in dezelfde vakken les aan een katholieke school in Bad Meinberg, niet zo ver van Bad Salzuflen, daarna was hij leraar Frans in Barsinghausen in de buurt van Hannover. Het opzet in het voorjaar van 1920 van Duitsland te verhuizen naar Nederland, faalde omdat Decroos geen paspoort kreeg. Een jaar later kwam aan de universiteit Münster de post vrij van lector in de Franse taal, en Decroos stelde zich kandidaat.⁵²

49. PAB, R 70304: Brief van Karl Stephan aan minister van Buitenlandse Zaken Gustav Stresemann, Osterholz-Scharmbeck, 13 april 1929.

50. PAB, R 70304: Brief van Robert Paul Oszwald aan ministerie van Buitenlandse Zaken, Potsdam, 24 april 1929.

51. G.A.R. De Smet, *Decroos Jérôme C.*, in: *Nieuwe Encyclopedie [...]*, p. 884.

52. Universitätsarchiv Münster, Philosophische Fakultät B V nr. 4a III: getuigschriften Pädagogicum Freymark, Düsseldorf, 3 december 1918; Privat-Lehrinstitute Bad Meinberg, 1 april 1920; Brief van Jérôme Decroos aan universiteit Münster, Barsinghausen, 20 mei 1921.

Het is niet uitgesloten, hoewel uit de beschikbare documenten niet bewijsbaar, dat de Münsterse germanist professor Franz Jostes, een Vlaanderendeskundige al van voor de oorlog, hem op de vacature attent had gemaakt. In Münster viel zijn sollicitatie alvast in goede aarde; de bevoegde faculteit oordeelde dat gelet op de onmogelijkheid in de politieke omstandigheden na de oorlog een echte Fransman te krijgen, de benoeming van een Vlaming misschien geen slecht alternatief was. In juli 1921 gaf het ministerie van Onderwijs zijn fiat.⁵³ Decroos trouwde in juni 1922 met een Duitse en liet zich in januari 1928 naturaliseren⁵⁴ wat de voorwaarde was om in oktober van het volgende jaar tot pensioengerechtigd ambtenaar te worden benoemd.⁵⁵

Het was evenwel niet als lector dat Decroos naam zou maken ook buiten universitaire kringen, maar als veelzijdig en door de kritiek gewaardeerd vertaler⁵⁶ van Nederlandse en Franse lyriek naar het Duits en van Engelse, Duitse en Nederduitse dichtkunst naar het Nederlands. Zijn blijvende belangstelling voor het radicaal Vlaams-nationalisme blijkt uit het feit dat hij geabonneerd was op het weekblad *Vlaanderen*⁵⁷ waarin hij nu en dan ook een bijdrage pleegde.⁵⁸ Het aanbod om voor *Vlaanderen* een regelmatige rubriek kunst en letteren te verzorgen, weigerde hij in januari 1928 om gezondheidsredenen.⁵⁹

Met politiek in de eigenlijke zin liet hij zich nochtans niet meer in; zijn publicaties in Vlaamse periodieken en ook later in het DeVlag-tijdschrift waar tussen 1936 en 1938 zeven vertaalde gedichten en een boekbespreking van zijn hand verschenen,⁶⁰ golden uitsluitend literaire onderwerpen. Zijn lidmaatschap in de Nationaal-Socialistische Lerarenbond zal vandaar nauwelijks meer geweest zijn dan

53. Universitätsarchiv Münster, Philosophische Fakultät B V nr. 4a III: Brief van dekaan faculteit Wijsbegeerte en Letteren aan universiteitsbestuur, Münster, 17 juni 1921; Brief van ministerie aan universiteit, Berlijn, 12 juli 1921.

54. Universitätsarchiv Münster, Kurator PA 1332 I: "Curriculum Decroos".

55. Universitätsarchiv Münster, Kurator PA 1332 I: Aantekening universiteitsbestuur, 2 januari 1950.

56. Dichter, Literarhistoriker und Übersetzer. Dr. Jérôme Decroos 60 Jahre alt, in: *Münstersche Zeitung*, 6 december 1950. Een Vlaams tijdschrift wordt erin aangehaald met het oordeel: Wanneer "Decroos een gedicht vertaalt, dan is het inderdaad overgezet, van een taal overgegaan naar de andere, en – wat meer is – het is een gedicht gebleven."

57. AMVC, V 672/B 2: Brief van Jérôme Decroos aan Flavia Corneillie, Münster, 21 juni 1928.

58. O.m. J. Decroos, Nederduitse literatuur. Karl Wagenfeld, in: *Vlaanderen*, 7 augustus 1926.

59. AMVC, V 672/B 2: Brief van Jérôme Decroos aan *Vlaanderen*, Münster, 12 januari 1928.

60. F. Meire, De DeVlag vóór mei 1940, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 13, 1982, nrs. 2-3, pp. 419-466 (p. 431; 461).

louter formeel.⁶¹ In 1940-1941 was Decroos in het kader van de zogenaamde “*Einsatz der deutschen Geisteswissenschaft im Kriege*”, de “*oorlogsinspanning van de Duitse menswetenschap*” dus, in opdracht van het ministerie van Onderwijs bezig met een onderzoek naar de Duitse invloed op de Shakespeare-receptie in Nederland en Vlaanderen. Of er iets van in huis kwam, staat niet vast. Een geplande verkenningstocht naar het bezette Nederland en België in oktober 1940 moest Decroos om gezondheidsredenen afgelasten.⁶² Hij overleed in Münster op 1 april 1956.⁶³

I/5. *Emiel Dumon*, geboren in Brugge op 8 juni 1862,⁶⁴ hield er door zijn huwelijk met de Duitse Ida Schuler reeds voor de oorlog Duitse relaties op na. Een broer van zijn echtgenote zou – uiterlijk sinds de verkiezingen van 1912 – lid geweest zijn van de Rijksdag.⁶⁵ Vanaf november 1914 behoorde Dumon tot de meest toegewijde volgelingen van de Jong-Vlaamse leider Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard; hij werd penningmeester van de organisatie Jong-Vlaanderen en lid van de Raad van Vlaanderen.

Half oktober 1918 nam hij met vrouw en kinderen de wijk naar Duitsland waar het gezin zich uiteindelijk in Hannover vestigde. De in zijn vroeger leven populaire geneesheer en vooraanstaande Brugse liberaal Dumon sleet hier zijn dagen in doffe ellende. Hijzelf moest het stellen met een schamele broodwinning als bode en kasloper bij een bank nadat een poging om een lectoraat in de Franse taal te bemachtigen aan de universiteit Greifswald met een sisser was afgelopen. Zijn vrouw baatte een kleine groentewinkel uit die ze bij gebrek aan kapitaal slechts met moeite overeind hield. De dochter had een betrekking moeten aanvaarden als dienstmeid; de oudste, toen twintigjarige, zoon was als gewoon arbeider aan de bak gekomen. De twee jongere kinderen konden wegens de berooide financiële toestand van het gezin slechts lager onderwijs volgen. Dit

61. Universitätsarchiv Münster, Kurator PA 1332 I: “Curriculum Decroos”; denazificatiebewijs, Münster, 5 november 1949 waarin Decroos als “*nicht betroffen*” werd beoordeeld.

62. Universitätsarchiv Münster, Philosophische Fakultät B V, nr. 4a III: Brief van faculteit aan ministerie, Münster, 12 september 1940; Kurator PA 1332 I: Brief van Jérôme Decroos aan universiteitsbestuur, Münster, 6 september 1940; Brief van universiteitsbestuur aan Jérôme Decroos, Münster, 1 oktober 1940; Brief van universiteitsbestuur aan paspoortenkantoor Aken, 24 oktober 1940; Brief van universiteitsbestuur aan rijkscommissaris voor Nederland, Münster, 28 februari 1941; Brief van Jérôme Decroos aan universiteitsbestuur, Münster, 7 maart 1941.

63. Overlijdensbericht in Universitätsarchiv Münster, Kurator PA 1332 I.

64. K. ROTSAERT, *Dumon Emile*, in: *Nieuwe Encyclopedie [...]*, pp. 1014-1015.

65. D. VANACKER, Redde Emile Dumon Brugge in 1914 van de vernieling?, in: *De Standaard*, 12 februari 1985.

schrijnende verhaal deed de Hannoverse volksvertegenwoordiger Friedrich Wilhelm Nolte in maart 1926 in een brief aan het ministerie van Financiën in Berlijn waarin hij de aanspraken van Dumon bepleitte op vergoeding van geleden oorlogsschade.⁶⁶

De verpauperde Jong-Vlaming hoopte toen uit het slop te geraken door met behulp van invloedrijke Duitse vrienden een schadeloosstelling af te troggelen voor goederen die het Duitse leger van hem in het begin van de oorlog zou hebben opgeëist. De waarde daarvan raamde hij op 51.250 mark. Omdat ze hem een *“in het belang van Duitsland verdienstelijk man”* achtten,⁶⁷ verklaarden de Duitse autoriteiten zich in juni 1926 bereid 6.100 mark te betalen wat Dumon als onvoldoende afkeurde.⁶⁸

Eind oktober 1926 schreef volksvertegenwoordiger Nolte een nieuwe smeekbrief, deze keer aan het ministerie van Buitenlandse Zaken in Berlijn: was het niet mogelijk, zo vroeg hij, Dumon alsnog aan een betrekking te helpen als lector Frans ofwel hem een baantje te bezorgen in de diplomatieke dienst? Buitenlandse Zaken ging te rade bij het Pruisische ministerie van Onderwijs dat in de grootste deelstaat van de Weimar-republiek beschikte over de benoeming van lectoren, maar kreeg een weinig bemoedigend antwoord. Dumon, zo luidde het, was ingeschreven op de lijst van kandidaten voor een lectoraat in de Franse taal, maar maakte nauwelijks kans. De behoefte was niet groot; bovendien hadden de academische overheden in Pruisen waar op dit tijdstip reeds zeven activistische ballingen Frans doceerden, *“met de Franse taalkennis van de Vlamingen over het algemeen geen verheugelijke ervaringen opgedaan”*.⁶⁹

Ondertussen bleef Dumon de Duitse autoriteiten bestoken met zijn eisen waarbij hij zich herhaaldelijk beriep op de belofte van rijkskanselier Theobald von Bethmann-Hollweg dat Duitsland de Vlamingen ook na de oorlog niet in de steek zou laten. Als lid van de afvaardiging van de Raad van Vlaanderen die de kanselier op 3 maart 1917 had ontmoet, had Dumon dat zelf uit diens mond gehoord.

66. PAB, R 70302: Brief van Friedrich Wilhelm Nolte aan ministerie van Financiën, Hannover, 27 maart 1926.

67. PAB, R 70302: Brief van Reichsentschädigungsamt aan ministerie van Financiën, Berlijn, 10 mei 1926.

68. PAB, R 70302: Brief Reichsentschädigungsamt aan ministerie van Financiën, Berlijn, 12 maart 1927.

69. PAB, R 70302: Brief van Friedrich Wilhelm Nolte aan ministerie van Buitenlandse Zaken, Hannover, 30 oktober 1926; aantekening Buitenlandse Zaken, Berlijn, 7 februari 1927.

Mettertijd dreef hij het bedrag dat hij op de Duitse staat wenste te verhalen, op tot de hallucinante som van 1.356.250 mark, inbegrepen de waarde van zijn bezittingen in Vlaanderen die na de oorlog verbeurd waren verklaard. In april 1929 stelden de Duitse autoriteiten hem voor de behandeling van zijn dossier te bespoedigen als hij zijn aanspraken op schadeloosstelling beperkte tot zijn in Vlaanderen onteigend grondbezit. Hij deed dat en eiste nu 126.900 mark, waarop hij enkele weken later 30.000 mark mocht ontvangen.⁷⁰

Het betekende waarschijnlijk een bijkomende verzachting van zijn benarde levensomstandigheden dat hij in januari 1932 de toelating kreeg in Duitsland het doktersberoep weer uit te oefenen.⁷¹ Op de uitbetaling van de resterende 96.900 mark schadeloosstelling waar hij recht op meende te hebben, bleef hij nochtans met klem aandringen. In mei 1931 had hij reeds een petitie ter zake ingediend bij de Rijksdag, een jaar later deed hij nog een beroep op de hulp van een bevriend politicus, volksvertegenwoordiger Reinhard Mumm. De protestantse dominee Mumm was uit bewondering voor zijn geloofsgenoot Domela tijdens de oorlog de vinnigste pleitbezorger geworden van de Jong-Vlaamse zaak in Duitsland en had het geval Dumon in de jaren twintig al eens aangekaart in een gesprek met de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken Gustav Stresemann. Begin juli 1932, enkele weken voor zijn dood, richtte Mumm op aandringen van Dumon opnieuw een verzoekschrift tot het ministerie van Buitenlandse Zaken.⁷² Het gevolg was dat Dumon in september 1932 een laatste uitkering kreeg van 10.000 mark.⁷³

Over het algemeen ging het hem en zijn gezin in de jaren dertig kennelijk wat meer voor de wind. Zijn zoon Siegfried bracht het na een opleiding tot bouwingenieur tot directeur van een bouwbedrijf in Celle, weliswaar pas nadat hij het Duitse staatsburgerschap had aanvaard wat de oude Dumon steevast vertikte. Voor die was het *“het ergste dat mij is overkomen”*, zo zou hij ooit gezegd hebben, *“dat ik verplicht geweest ben mijn zoon tot Duitser te laten naturaliseren”*.⁷⁴ Tijdens het Derde Rijk trad Dumon ten minste één keer op als bemiddelaar tussen een Duitse instantie en een Vlaamse vriend van het nationaal-socialisme in het buitenland:

70. PAB, R 70306: Brief van Emiel Dumon aan ministerie van Buitenlandse Zaken, Hannover 4 juli 1932.

71. PAB, R 70306: “Approbation Emil Eduard Dumon”, Berlijn, 31 januari 1932.

72. PAB, R 70306: Brief van Reinhard Mumm aan ministerie van Buitenlandse Zaken, Charlottenburg, 7 juli 1932.

73. PAB, R 70306: Brief van ministerie van Financiën aan ministerie van Buitenlandse Zaken, Berlijn, 20 september 1932.

74. D. VANACKER, Redde Emile Dumon [...].

in juni 1939 stuurde hij een brief van het Reichspropagandaamt in Hamburg “in een neutrale envelop” door naar de Vlaamse Domela-hagiograaf Marcel van de Velde in Amsterdam.⁷⁵ Een maand later was Domela zelf enkele dagen bij hem op bezoek in Hannover, een buitenkans – naar hij schreef – om samen urenlang te peroreren over “Vlaanderen, Groot-Nederland en hun toekomst alsook over alwie en alwat daarmede in verband staat”.⁷⁶

Van zijn politieke denkbeelden uit de oorlogstijd was Dumon gedurende heel zijn ballingschap geen duimbreed afgeweken. Na de Duitse inval in Nederland en België zag hij de kans schoon de streefdoelen van weleer eindelijk te verwezenlijken. Hij hoopte, zo schreef hij in augustus 1940 aan van de Velde, dat diens nieuw tijdschrift *De Weg* “de Jongvlaamsche richting uit den wereldoorlog is ingeslagen met als grondbeginsel ‘verdwijnen moeten staat en naam België’, en dat het blad het programma onzer Jong-Vlaamsche Beweging die dominee en mij zoo nauw aan het hart ligt, nu eindelijk doorvecht: heel-Nederland één!”⁷⁷ Van Vlaamse kant mocht de balling in het verre Hannover zich dan ook naar aanleiding van zijn tachtigste verjaardag verheugen in een blijk van attentie in collaborerende kringen: de VNV-krant *Volk en Staat* zette hem in een kort berichtje in de verf als “vaandeldrager van het activisme in het Brugsche”.⁷⁸

I/6. *Jan Eggen van Terlan*, jurist en historicus, geboren in Gent op 23 juni 1883,⁷⁹ leidde onder alle activistische ballingen in Duitsland wellicht het meest avontuurlijke en wisselvallige bestaan. Hij was meteen de enige die tijdens het Derde Rijk om politieke redenen uit zijn ambt werd ontzet. Gedurende de oorlog was Eggen vanaf 1916 professor in de rechten aan de vernederlandste universiteit Gent en werd later lid van de Raad van Vlaanderen. Als Jong-Vlaamse stokebrand en papenvreter joeg hij weldra niet alleen de Vlamingen, maar ook de bezetters tegen zich op stang. De Duitse ambtenaar Pius Dirr noemde Eggen amper twee weken na de oprichting van de Raad een ronduit “gevaarlijke” dwarsligger. Was het niet moeilijk genoeg geweest, zo zuchtte Dirr, overeenstemming te bereiken tussen de twistzieke activistische fracties? Was het echt nodig dat Eggen almaar bleef aandringen op een “scherper programma” en daarmee binnen de Raad als “springstof” werkte?⁸⁰

75. AMVC, D 9042/B: Brief van Emiel Dumon aan Marcel van de Velde, Hannover, 10 juni 1939.

76. AMVC, D 9042/B: Brief van Emiel Dumon aan Marcel van de Velde, Hannover, 21 juli 1939; 25 juli 1939.

77. AMVC, D 9042/B: Brief van Emiel Dumon aan Marcel van de Velde, Hannover, 15 augustus 1940.

78. *Volk en Staat*, 8 januari 1942.

79. P. VAN HEES, *Eggen (Van Terlan) Johan L.M.*, in: *Nieuwe Encyclopedie [...]*, p. 1050.

80. BA(M), N 523/v1f, Archief Schulze-Gaevernitz: Brief van Pius Dirr aan Gerhard von Schulze-Gaevernitz, Brussel, 19 februari 1917.

Onder druk van de katholieke activisten moest Eggen eind maart 1917 ontslag nemen als secretaris van de Raad,⁸¹ later werd hij op de koop toe buitengewerkt uit het Vlaamse ministerie van Justitie. Eén en ander weet hij aan “*klerikaal*” gekuip tegen de “*liberale*” activisten. De katholieken, aldus Eggen, laptten de “*godsvrede*” tussen de flaminganten aan hun laars om zoveel mogelijk “*klerikale elementen de ministeries binnen te smokkelen*”.⁸²

Na de Duitse nederlaag week Eggen eerst uit naar Oostenrijk en werd in 1920 bij verstek veroordeeld tot twintig jaar hechtenis. Uiterlijk in 1922 daagde hij in Berlijn op waar hij werd opgevangen door het ministerie van Buitenlandse Zaken. Hij werd daar referent voor gemengde arbitragehoven in de juridische afdeling; bovendien kreeg hij een betrekking als professor geschiedenis aan de particuliere Berlijnse Hochschule für Politik. Om niet meer te achterhalen redenen raakte hij die baan in oktober 1923 weer kwijt. Eggen verhuisde van Berlijn naar Parijs en vestigde zich in 1924 als advocaat in het Zuid-Franse Nice. Ook hier ging het hem niet voor de wind. Na een proces wegens ongeoorloofde uitoefening van het advocatenberoep zetten de Franse autoriteiten Eggen in 1926 het land uit, volgens hem op aanstichting van de Belgische regering. De volgende etappe van zijn dooltocht was Amsterdam. Hier werd Eggen begin juni 1927 voorzitter van een onderzoekscommissie van oud-activisten die de omstandigheden moest ophelderen van de verdwijning van het archief van de Raad van Vlaanderen ruim twee jaar eerder.⁸³

Tegelijk stak hij weer de voelhorens uit naar Duitsland. Het ministerie van Buitenlandse Zaken in Berlijn bezorgde hem in juli 1927 een leeropdracht voor vergelijkend internationaal privaatrecht met de klemtoon op Frankrijk aan de universiteit van Bonn waar Eggen in de herfst van dat jaar aan de slag ging. De rechtenfaculteit in Bonn was toen een pleisterplaats voor studenten uit Luxemburg wat de academische overheid om politieke redenen, namelijk met het oog op het behoud van de Duitse cultuurinvloed in het groothertogdom, bijzonder op prijs stelde. Om in eigen land examen te kunnen doen, moesten de Luxemburgers tijdens de eerste twee jaar van hun studie evenwel een stevige kennis verwerven van het Franse recht. Op dit punt kwam Eggen in Bonn een leemte opvullen. Speciaal ten behoeve van de Luxemburgers breidde de faculteit zijn leeropdracht in juli 1932 uit met de vakken *code civil*, Frans procesrecht en Frans handelsrecht. In een

81. D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 175.

82. BA(M), N 523/v1c: Brief van Jan Eggen aan Gerhard von Schulze-Gaevernitz, Brussel, 30 september 1917.

83. AMVC, E 182/B: Brief van Jan Eggen aan *Le Soir*, Amsterdam, 17 augustus 1927; Universitätsarchiv Bonn, PA 1664: Curriculum Eggen, s.d.

vaste benoeming mocht Eggen zich in Bonn nochtans nooit verheugen. Zijn leeropdracht was altijd herroepelijk; de titel professor droeg hij alleen uit hoofde van zijn vroegere functie aan de Gentse universiteit tijdens de oorlog.⁸⁴

In Bonn kwam Eggen ook in aanraking met kringen die vanuit Duitsland de banden met Vlaanderen uit de oorlogstijd trachtten te bestendigen en nauwer aan te halen. Hij werd er plaatselijk voorzitter van de Deutsch-Niederländische Vereinigung, een genootschap van Duitse Vlamingenvrienden, oud-activisten en andere mensen met belangstelling voor de Nederlandse cultuur, dat in de zomer van 1927 boven de doopvont was gehouden door de Keulse advocaat Franz Schönberg en er plaatselijke afdelingen op nahield in Aken, Keulen, Bonn en Frankfurt.⁸⁵ De vereniging hield zich vooral bezig met de organisatie van spreekbeurten over Nederlandse en Vlaamse onderwerpen. Eggen zelf voerde op 30 januari 1928 het woord op een Vlaamse avond in Bonn over *de Vlaamse ballingen en hun invloed op de ontwikkeling van Nederland in de 16de en 17de eeuw*.⁸⁶ Hij poogde ook vooraanstaande Vlamingen zoals August Vermeylen en Camille Huysmans als gastsprekers naar Bonn te krijgen.⁸⁷ Bij het derde stichtingsjubileum van de vereniging deed Ward Hermans eind juni 1929 het verhaal van de Utrechtse documenten en de voorgeschiedenis van hun publicatie; Eggen hield daarbij een coreferaat.⁸⁸

Waarom Eggen het ten tijde van het Derde Rijk met de machthebbers aan de stok kreeg, valt uit de beschikbare bronnen niet meer te achterhalen. Reeds in februari 1934, zo meende hij zich na de oorlog te herinneren, stelde de academische overheid in Bonn een onderzoek in tegen hem omdat hij “*met minachting over de*

84. Universitätsarchiv Bonn, PA 1664: Brief van Rechtenfaculteit aan ministerie van Cultuur Noordrijn-Westfalen, Bad Godesberg, 16 februari 1951; Brief van rector Friesenhahn aan advocaat Henry, Bonn, 12 juni 1951.

85. Over de Deutsch-Niederländische Vereinigung: W. Dolderer, De nieuwe Duits-Vlaamse toenadering na de Eerste Wereldoorlog. Een bijdrage tot de voorgeschiedenis van de collaboratie, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 47, 1988, nr. 3, pp. 129-139 (pp. 130-131).

86. AMVC, E 182/D: programma Deutsch-Niederländische Vereinigung, afdeling Bonn, januari tot juni 1928. Na de spreekbeurt van Eggen hield op 11 februari de Javaanse prins Raden Noto Soeroto in Keulen een voordracht over cultuur en economie in Nederlands-Indië; op 27 februari had de Duitse historicus Leo Just het in Bonn over de Nederlanden en het Rijk in de 17de en 18de eeuw; op 26 maart sprak de Keulse neerlandicus Karl Menne eveneens in Bonn over Heinrich Hoffmann von Fallersleben en het Nederlandse lied; op 21 mei was het de beurt aan de Münsterse professor H. Wätjen met een voordracht over Nederlandse koloniale geschiedenis.

87. AMVC, E 182/B: Brief van Jan Eggen aan August Vermeylen, Bonn, 5 januari 1928.

88. BA(B), N 2022, nr. 37, p. 183: “Einladung zum dritten Stiftungsfest der Deutsch-Niederländischen Vereinigung”, Keulen, 18 juni 1929.

Führer en het nationaal-socialisme” zou hebben gesproken. Er kwam ook een gerechtelijk onderzoek dat echter wegens onvoldoende bewijzen zonder gevolg werd geklasseerd.⁸⁹ Desondanks ontsloeg het ministerie van Onderwijs in Berlijn Eggen eind september 1934 uit zijn universitaire functie.⁹⁰ “*De Hitler-regering heeft mij met 1 november laatstleden aan de deur gezet, natuurlijk zonder schadevergoeding, zooals dat nu gebeurt in dezen rechtlozen staat. In alle gevallen kan dat ons Vlamingen laten nadenken wat een Duitse hulp ten allen tijde waard is*”, schreef een wrokkige Eggen in december aan een Vlaamse vriend.⁹¹

Enkele maanden voor zijn ontslag was hij in mei 1934 in Bonn in het huwelijk getreden met een echte Duitse prinses, de op dat tijdstip nog net negenentwintigjarige Elisabeth von Isenburg-Birstein.⁹² Het geslacht van de graven en prinsen von Isenburg had in de vijftiende eeuw een aartsbisschop en keurvorst van Mainz voortgebracht en in de zeventiende een veldheer die de Spaanse Nederlanden tegen de Hollanders hielp verdedigen, een tijdje gouverneur van Namen was en in de Brusselse Sint-Goedelekerk begraven werd.⁹³ Over deze man, Ernst von Isenburg, publiceerde Eggen na de oorlog een lijvige verhandeling; hij schreef bovendien genealogische en literair-historische studies in verband met de dynastie Isenburg⁹⁴ waaruit blijkt hoe apetrots hij geweest moet zijn op zijn prinselijke familiebanden.

Na zijn afzetting in Bonn verbleef Eggen tot 1937 op het stamkasteel van zijn echtgenote in Langenselbold bij Hanau en keerde dan naar Vlaanderen terug waar hij zich in 1938 in Mechelen als advocaat vestigde.⁹⁵ Hier werd hij als oud-activist

89. Universitätsarchiv Bonn, PA 1664: Brief van Jan Eggen aan universiteitsrechter Wildt, Spiers, 29 oktober 1950.

90. Universitätsarchiv Bonn, PA 1664: “Rücknahmeverfügung”. Berlijn, 29 september 1934.

91. AMVC, E 182/B: Brief van Jan Eggen aan Frederik Lyna, Petschau, 6 december 1934; Eggen heeft een *Bijdrage tot de Geschiedenis van de Vlaamsche Beweging gedurende den oorlog* (een zelfrechtvaardiging als activist) kunnen publiceren in de socialistische brochurereeks De Wilde Roos, Brussel, jg. 9, 1931, nrs. 2 en 3, met een voorwoord door Camille Huysmans. Eggen's socialistische oriëntering verklaart zijn afzetting in 1934.

92. Universitätsarchiv Bonn, PA 1664: “Curriculum Jan Eggen”; “Curriculum Elisabeth Eggen”.

93. AMVC, E182/8: Brief van Jan Eggen aan Jozef Muls, Mechelen, 28 oktober 1938.

94. J. EGGEN VAN TERLAN, *Graf Ernst von Isenburg und sein Jahrhundert*, in: *Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins*, jg. 24, 1950, pp. 1-138; La princesse M.-A. de Hohenzollern-Hechingen et le roman “La comtesse d’Isembourg”, in: *Revue de Littérature Comparée*, 1937, nr. 68, pp. 706-712; *Ascendance, descendance et parentèles de SAS la princesse Elisabeth d’Isembourg*, 3 dln, Langemark, 1940-1941.

95. Universitätsarchiv Bonn, PA 1664: “Curriculum Jan Eggen”.

op 10 mei 1940 op een spooktrein gezet en naar een interneringskamp in Zuid-Frankrijk versast.⁹⁶ Tijdens de oorlogsjaren pendelde het gezin vanaf 1941 tussen Antwerpen en het Oost-Franse dorpje Buthiers waar Eggen blijkbaar de meeste tijd verbleef en waar hij in 1944 ook de bevrijding meemaakte.⁹⁷ Aanvankelijk was hij van plan naar België terug te keren omdat hij als gebroedroofd slachtoffer van het nazi-bewind niets meende te moeten vrezen. Dringende waarschuwingen uit Vlaanderen tegen de “*Belgische concentratiekampen*” in deze repressieperiode deden hem evenwel de schrik om het hart slaan en van mening veranderen.⁹⁸ Zo bleef hij vooralsnog in Frankrijk, gaf enkele jaren les aan een jezuïetencollege in Dôle en poogde ondertussen opnieuw in Duitsland een voet aan de grond te krijgen. In mei 1949 werd Eggen gastprofessor voor civielrecht en internationaal privaatrecht aan de administratieve hogeschool in Spiers. Op voorspraak van de rechtenfaculteit in Bonn kreeg hij begin 1950 bij wijze van eerherstel zijn leeropdracht daar terug.⁹⁹

De laatste tweeënhalf jaar van zijn leven besteedde Eggen grotendeels aan een verbeterde strijd voor erkenning als politiek vervolgd van het nazi-bewind en voor schadeloosstelling. Waar het hem precies om te doen was, is niet helemaal duidelijk; wellicht had hij de uitbetaling op het oog van zijn achterstallige weddes sedert zijn afzetting in 1934 en de toekenning van een pensioen waar hij in zijn vroegere functie als niet vast benoemd docent eigenlijk geen aanspraak op had verworven. De rechtenfaculteit in Bonn steunde hem daarbij. In twee brieven van juli 1951 en juli 1952 aan het ministerie van Cultuur van de deelstaat Noordrijn-Westfalen en de rector van de universiteit Bonn betoogde zij dat Duitsland dank verschuldigd was aan Eggen omdat die als activist “*wezenlijke diensten*” had bewezen aan de Duitse politiek tijdens de Eerste Wereldoorlog. Zijn benoeming tot docent in Bonn in 1927 was een blijk van erkentelijkheid daarvoor geweest en een zekere schadeloosstelling voor de vernietiging van zijn beroepsperspectieven in België. Met het oog op de “*overwegend politieke redenen*” van zijn benoeming en op zijn gevorderde leeftijd achtte de faculteit het wenselijk dat de wedde van Eggen werd verhoogd en hem een pensioen werd toegekend.¹⁰⁰

96. *Opstanding*, jg. 3, 1951, nr. 34.

97. Universitätsarchiv Bonn, PA 1664: “Curriculum Elisabeth Eggen”; AMVC, E 182/B: Brief van Jan Eggen aan Isidoor Opsomer, Buthiers, 2 augustus 1943; Antwerpen, 26 augustus 1943; Buthiers, 21 september 1943.

98. AMVC, E 182/B: Brief van Jan Eggen aan Isidoor Opsomer, Langenselbold, 27 juli 1950.

99. Universitätsarchiv Bonn, PA 1664: “Curriculum Jan Eggen”; “Curriculum Elisabeth Eggen”; Brief van rechtenfaculteit Bonn (dekaan Kipp) aan ministerie van Cultuur Noordrijn-Westfalen, Bad Godesberg, 15 februari 1950; Brief van ministerie van Cultuur aan rechtenfaculteit, Düsseldorf, 24 maart 1950.

100. Universitätsarchiv Bonn, PA 1664: Brief van faculteit aan ministerie van Cultuur, Bonn, 26 juli 1951; Brief van faculteit aan rector, Bonn, 23 juli 1952.

De rector van de universiteit in Bonn had dat totaal anders begrepen. Volgens hem was er vanuit zuiver juridisch oogpunt niets aan te merken op het ontslag van Eggen in 1934 omdat hij niet vast was benoemd en zijn baan altijd opzegbaar was. De broodwinning die de nazi's hem hadden afgepakt, had hij teruggekregen. Wat hij nu eiste, was meer dan hem toekwam, namelijk een ambtenarenstatuut dat hij nooit had bezeten. Nochtans was hij in Bonn eigenlijk overbodig: *“Een werkelijke behoefte aan zijn lessen bestaat vandaag niet. Eggen spreekt nog steeds een ronduit schabouwelijk Duits, en zijn colleges vinden bij de studenten weinig respons.”*¹⁰¹ Van het ministerie van Cultuur kreeg Eggen dan ook nul op het rekwest: de schade-loosstelling waar hij aanspraak op had, zo luidde het daar, had hij door zijn herbenoeming in Bonn verkregen. Een pensioengerechtigd statuut zat er voor hem dus niet in, hooguit een verhoging van zijn wedde.¹⁰² Maar ook daar was nog niets van in huis gekomen, toen Eggen op 28 december 1952 plots overleed.¹⁰³ Eggen was overigens ook na de oorlog vanuit Duitsland de Belgische politiek nog met belangstelling blijven volgen. Naar aanleiding van de afdanking van koning Leopold III schreef hij in september 1950: *“De door de Jong-Vlamingen van 1916 voorgestane politiek was toch de enige juiste, zoals de laatste gebeurtenissen het ten overvloede bewijzen. Maar zullen de Vlamingen ook daaruit een les getrokken hebben, en niet met woorden?”*¹⁰⁴

I/7. *Jozef Haller von Ziegesar*, geboren in Sint-Jans-Molenbeek op 7 november 1864, was onder de activisten misschien degene met de meest intense vooroorlogse Duitse affiniteiten. Als geadopteerde zoon van de Brusselse Alduiter baron Adolf von Ziegesar was hij rond de eeuwwisseling betrokken bij de toena-deringspoging van het Alldeutscher Verband tot kringen van de Vlaamse beweging – meer bepaald bij de uitgave van het Duits-Vlaamse tijdschrift *Germania* waarvan hij na de dood van de baron in 1901 nog enkele jaren de leiding in handen had. Vanaf eind 1914 speelde Haller een vooraanstaande rol in het Brussels activisme. Hij kreeg in verband met de voorbereiding van de bestuurlijke scheiding in 1916 een baan in het Vlaamse ministerie van Kunsten en Wetenschappen en werd een jaar later lid van de Raad van Vlaanderen.¹⁰⁵

101. Universitätsarchiv Bonn, PA 1664: Brief van rector Friesenhahn aan advocaat Henry, Bonn, 12 juni 1951.

102. Universitätsarchiv Bonn, PA 1664: Brief van het ministerie van Cultuur aan Jan Eggen, Düsseldorf, 21 juni 1951.

103. Overlijdensbericht in Universitätsarchiv Bonn, PA 1664.

104. AMVC, E 182/B: Brief van Jan Eggen aan Richard de Cneudt, Langenselbold, 4 september 1950.

105. W. DOLDERER, *Haller Von Ziegesar Jozef L.*, in: *Nieuwe Encyclopedie [...]*, pp. 1400-1401; L. Buning, Meer licht op de von Ziegesars, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 32, 1973, nr. 6, pp. 303-

In november 1918 nam hij de wijk naar Duitsland waar hij werd opgevangen door een oude vriend. De gewezen Alduitser Theodor Reismann-Grone, uitgever van de *Rheinisch-Westfälische Zeitung* in Essen, was rond de eeuwwisseling de geldschieder geweest van het tijdschrift *Germania*. Tijdens de oorlog had Reismann-Grone herhaaldelijk in het bezette Brussel verbleven, en nu hielp hij Haller aan een baan in ballingschap als medewerker van zijn krant.¹⁰⁶ Vanuit Düsseldorf waar hij aanvankelijk was neergestreken, bleef Haller blijkbaar tot begin de jaren twintig werken voor de *Rheinisch-Westfälische Zeitung*.¹⁰⁷

Hij koesterde in die tijd de hoop als Duits burger die wegens de oorlog uit het buitenland naar Duitsland was moeten vluchten, een bevoorrechte aanspraak te kunnen maken op schadeloosstelling. Toen daar niets van in huis kwam, vroeg hij in 1921 het steuncomité van Gerstenhauer om hulp. Gerstenhauer, eveneens Alduitser van het eerste uur die Haller reeds rond de eeuwwisseling moet gekend hebben, sprak zich met klem voor dit verzoek uit. Haller zou volgens hem het best geholpen zijn met een baan als lector of een andere onderwijsfunctie.¹⁰⁸ In plaats daarvan kreeg hij, misschien weer door toedoen van Reismann-Grone, voor een tijdje een betrekking bij een Duits ziekenfonds, de Barmer Ersatzkasse.¹⁰⁹ Halverwege de jaren twintig verhuisde Haller ten slotte van Barmen naar Berlijn waar hij door privélessen aan de kost geraakte.

Zijn pan-Germaanse neigingen van weleer was hij trouw gebleven. Dat blijkt onder meer uit het feit dat hij als enige activistische balling in Duitsland opnieuw aanpakte met het Alldeutscher Verband dat zich in de Weimar-republiek had kunnen handhaven als één van een hele rist uiterst rechtse splintergroepen. Voor het verbondsblad, de *Alldeutsche Blätter*, schreef Haller tussen 1925 en 1939 onder de schuilnaam Vlaming 39 bijdragen over Vlaamse actualiteit.¹¹⁰ Ten tijde van het Derde Rijk publiceerde hij in 1937 in een nationaal-socialistische reeks

330; L. BUNING, *Haller von Ziegesar*, in: *Nationaal-Biografisch Woordenboek*, dl. 6, Brussel, 1974, pp. 422-428.

106. BA(B), R 1501/19583, p. 335: Brief van Max Robert Gerstenhauer aan ministerie van Binnenlandse Zaken, Meiningen, 25 juli 1919.

107. In zijn in 1921 verschenen boek *Flamenpolitik. Suprême espoir allemand de domination en Belgique* maakte ARMAND WULLUS op p. 362 gewag van een activist in de redactie van de *Rheinisch-Westfälische Zeitung* hetgeen wellicht op Haller sloeg.

108. BA(B), R 1501/19586, pp. 209-210: Brief van Max Robert Gerstenhauer aan ministerie van Binnenlandse Zaken, Meiningen, 30 juli 1921.

109. BA(B), N 2022, nr. 37, p. 12: Brief van Jozef Haller aan Konrad Beyerle, Barmen, 1 maart 1924.

110. W. DOLDERER, *De nieuwe Duits-Vlaamse toenadering [...]*, nr. 2, pp. 109-128.

een boekje over de Vlaamse beweging die hij afschilderde als “*duizendjarige*” strijd op de “*voorpost*” van het Duitse volksdom.¹¹¹ In zijn laatste levensjaren leverde Haller nog twee bijdragen aan een Duits tijdschrift over de Vlaamse beweging¹¹² en de Guldensporenslag.¹¹³

De tweede Duitse bezetting van Vlaanderen was voor hem een buitenkans om na ruim twintig jaar nog eens op bezoek naar huis te komen. In augustus 1941 nam hij deel aan de Duits-Vlaamse Cultuurdagen van de De Vlag in Gent¹¹⁴ en verbleef sindsdien herhaaldelijk in Vlaanderen, onder meer naar aanleiding van een opvoering van zijn drama *Rollo van Moerland* in mei 1943.¹¹⁵ Zijn gehechtheid aan het nazi-bewind stak hij daarbij uiteraard niet onder stoelen of banken. “*Onder den machtigen steun van een groot Duitschland*”, zo vertrouwde hij in 1941 een verslaggever van *Volk en Staat* toe, “*dat strijdt en overwinnen zal omdat het moet tot geluk van ons, van Europa en de gansche wereld, zie ik reeds in mijn verbeelding Vlaanderen opmarcheren als een heerlijke volksgemeenschap in de rij der innerlijk sterke Germaansche volkeren.*” Haller leefde nog lang genoeg om mee te maken hoe zijn droom op de klippen liep: hij overleed in Berlijn op 30 november 1945.

I/8. *Gustaaf van Hove* stierf in 1925 als activistisch vluchteling in Braunschweig. Dat deelde zijn dochter Berthe in de zomer van 1926 mede aan het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken in een brief waarin ze om financiële steun vroeg om in Braunschweig een hotel te kunnen kopen.¹¹⁶ Meer valt over van Hove in Duitse archieven niet te achterhalen; ook in het bevolkingsregister van Braunschweig is geen spoor van hem bewaard gebleven.¹¹⁷

111. Vlaming, *Auf deutschem Vorposten. 1000 Jahre im Kampf für eigenes Wesen*, 1937 (= Das ABC des NBD, dl. 7).

112. J. HALLER VON ZIEGESAR, Die vlämische Bewegung, in: *Straßburger Monatshefte*, jg. 5, 1941, nr. 10, pp. 625-634.

113. J. HALLER VON ZIEGESAR, Die Schlacht der Goldenen Sporen, in: *Straßburger Monatshefte*, jg. 6, 1942, nr. 7, pp. 369-371.

114. *Volk en Staat*, 22 augustus 1941.

115. *Volk en Staat*, 15 mei 1943.

116. PAB, R 70302: Brief van Berthe van Hove aan ministerie van Buitenlandse Zaken, Braunschweig, 27 juni 1926.

117. Mededeling stadsarchief Braunschweig, 4 mei 1998.

I/9. *Jules de Lattin*, geboren in Antwerpen op 31 oktober 1889,¹¹⁸ architect en schoonzoon van de activist Antoon Moortgat,¹¹⁹ doceerde tot de Duitse ineenstorting architecturale filosofie aan een technische volkshogeschool in Antwerpen en werkte tegelijk voor de Epargne Immobilière, de belangrijkste bouwonderneming in de Scheldestad.¹²⁰ Welke rol hij in het activisme speelde, is niet duidelijk; de keuze voor samenwerking met de bezetter was bij de zoon van een Duitse moeder misschien ook door biografische affiniteit ingegeven.

Eind oktober 1918 vluchtte de Lattin naar Bad Salzuflen en verhuisde van daar in maart 1919 naar Wolfenbüttel. Het stadje in het oosten van de hedendaagse deelstaat Nedersaksen, de toenmalige deelstaat Braunschweig, was op dat tijdstip pleisterplaats van een kleine activistische kolonie waar onder meer ook schoonvader Moortgat tijdelijk onderdak had gevonden. Aan een nieuwe broodwinning raken was voor de Lattin kennelijk geen makkie. Eind 1919 kreeg hij nog uitkeringen uit het steunfonds van Gerstenhauer.¹²¹ Tussen oktober 1921 en maart 1922 werkte hij als hulpkracht bij een architect in Bonn.¹²² Een poging om hem aan een tijdelijke baan te helpen als docent aan een hogeschool voor bouwwezen in Holzminden in de deelstaat Braunschweig liep rond dezelfde tijd met een sisser af.¹²³ In juni 1929 vestigde de Lattin zich opnieuw in Wolfenbüttel waar hij sindsdien met zijn vrouw en drie dochters bleef wonen. Hij overleed er op 25 mei 1954.

I/10. *Leo Meert*, geboren in Sint-Niklaas op 26 augustus 1880,¹²⁴ tijdens de Eerste Wereldoorlog onder meer Vlaams minister van Financiën, kwam begin 1920 via Nederland naar Duitsland. De gehaaide zakenman en textielnijveraar ging het in de ballingschap kennelijk vlug voor de wind. Reeds begin de jaren twintig bezat hij een huis, de Villa Vlamenhof, in Fasendorf in het westen van de

118. Mededeling stadsbestuur Wolfenbüttel, 22 april 1998; hier ook gegevens over duur van verblijf in Wolfenbüttel en overlijdensdatum.

119. BA(B), R 1501/19585, p. 56: Brief van Dumpich aan Max Robert Gerstenhauer, Bad Salzuflen, 15 maart 1919.

120. BA(B), R 1501/19583, pp. 46-47: Brief van Jules de Lattin aan Rudolf Asmis, Wolfenbüttel, 11 maart 1919.

121. BA(B), R 1501/19586, p. 45: "Verzeichnis der mit der Fürsorgestelle für flämische Flüchtlinge in Meiningen am 30. September 1919 in Verbindung stehenden Flamen".

122. BA(B), R 1501/19586, p. 260: Brief van Max Robert Gerstenhauer aan ministerie van Binnenlandse Zaken, Meiningen, 23 maart 1922.

123. BA(B), R 1501/19586, p. 224: Brief van staatsministerie, afdeling voor arbeid, aan ministerie van Buitenlandse Zaken, Braunschweig, 18 oktober 1921; p. 227: Brief van staatsministerie aan ministerie van Buitenlandse Zaken, Braunschweig, 17 november 1921.

124. L. Vandeweyer, *Meert(-de Mullewie) Leo*, in: *Nieuwe Encyclopedie [...]*, pp. 2020-2021.

hedendaagse deelstaat Saksen dat hij in 1925 verkocht om zich in Dresden te vestigen. Hij ging daar opnieuw in het textielvak aan de slag, terwijl zijn zoon Maurits in het nabije Chemnitz een ingenieursopleiding volgde. Terloops schreef Meert in zijn ballingschap een roman waarin hij de Duits-Vlaamse samenwerking ophemelde, en spande zich een tijdje in om er “*in het belang van Duitsland en Vlaanderen*” ook een Duitse vertaling van op de markt te kunnen brengen.¹²⁵

Dat er nochtans grenzen waren aan zijn Duitsgezindheid, ondervond de familie van zijn schoondochter die afkomstig was uit het Sudetenland, het Duitstalige gedeelte van de toenmalige Tsjechoslovaakse republiek. Meert zou in die kring aanleiding hebben gegeven tot menige vinnige discussie omdat hij in het Boheemse nationaliteitengeschil als rechtgeaard flamingant de Duitsers met de Franstaligen in België vereenzelvigde en dus steevast de kant van de Tsjechen zou hebben gehouden.¹²⁶ Tijdens de Tweede Wereldoorlog woonde Meert in Bad Godesberg. Hij hield zich buiten de collaboratie en vestigde zich in 1950 in Antwerpen waar hij dertien jaar later overleed.

I/11. *Victor Mertens*, geboren in Kruikebeke-Waas op 2 februari 1888,¹²⁷ was tijdens de Eerste Wereldoorlog bestuurslid van de activistische Vereniging van vrienden der Vlaamsche Zaak in Brussel en legde in die hoedanigheid eind 1915 contact met kringen van de Nederduitse beweging.¹²⁸ Op het einde van de oorlog week hij in 1918 uit naar Duitsland en vestigde zich in Berlijn waar hij in 1932 met een Duitse trouwde. Mertens keerde later naar Vlaanderen terug en overleed op 28 januari 1958 in Vilvoorde.

I/12. *Antoon Moortgat*, geboren in Antwerpen op 10 mei 1862,¹²⁹ leraar en journalist, hield er al voor de Eerste Wereldoorlog hechte relaties op na met de Duitse kolonie in de Scheldestad.¹³⁰ Deze persoonlijke affiniteit was misschien de

125. PAB, Archief Rudolf Asmis, bundel 24, deel II:VII/16: Brief van Leo Meert aan Rudolf Asmis, Fasendorf, 17 maart 1925.

126. W. DOLDERER, Duits-Tsjechische verstrengeling begon lang voor 1938, in: *De Standaard*, 26 april 1997.

127. A. VAN HERREWEGHEN en L. VANDEWEYER, *Mertens Victor*, in: *Nieuwe Encyclopedie [...]*, p. 2042.

128. W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, p. 115; 121.

129. L. SIMONS, J. BRANS en M. SOMERS, *Moortgat Antoon*, in: *Nieuwe Encyclopedie [...]*, pp. 2095-2096.

130. PAB, R 70303: Brief van Bernhard Gaster aan ministerie van Buitenlandse Zaken, Berlijn, 9 april 1927. Gaster was voor de oorlog directeur van de Duitse school in Antwerpen en zal toen kennis hebben gemaakt met Moortgat met wie hij blijkbaar ook tijdens diens ballingschap in

reden van zijn inzet voor het activisme die hem in 1918 het directeurschap opleverde van de Antwerpse Hogere Handelsschool. Eind 1918 vluchtte Moortgat naar Duitsland en kwam via Bad Salzuflen begin 1919 in Wolfenbüttel terecht waar hij een betrekking had gevonden als economisch adviseur van de vereniging van de metaalnijverheid voor Braunschweig en Wolfenbüttel.¹³¹ Hij bezweek er op 23 maart 1927 aan een beroerte op de dag dat hem het aanbod bereikte van een betrekking aan de universiteit Kiel.

De Duitse staatsveiligheid had Moortgat er in augustus 1919 van verdacht het hoofd te zijn van een “*Vlaams-activistisch-bolsjevistische beweging*” die tot doel zou hebben in België een revolutie te stoken.¹³² Maar misschien verwarden de Duitsers Moortgat met zijn gelijknamige zoon die vanaf eind 1918 een tijdje in Göttingen studeerde en in 1919 eerst naar de universiteit Münster¹³³ en later naar Berlijn verhuisde.¹³⁴

(Wordt vervolgd...)

WINFRIED DOLDERER
MÜHLENBERGSTRASSE 35, D-14513 TELTOW

Duitsland in contact bleef. In zijn brief van 9 april deelde hij het schielijke overlijden mede van Moortgat in Wolfenbüttel en vroeg om steun voor zijn “*jonge weduwe*”.

131. BA(B), R 1501/19583, pp. 46-47: Brief van Jules de Lattin aan Rudolf Asmis, Wolfenbüttel, 11 maart 1919.

132. Stadtarchiv Göttingen, Bestand XXV (Vereinspolizei), Fach 153, nr. 12: “Die flämische Bewegung 1919”.

133. BA(B), R 1501/19583, p. 217: Brief van universiteitsrector Reichenbach aan Rudolf Asmis, Göttingen, 11 juni 1919.

134. Eigen collectie documenten: aantekening Emiel Beliëns, januari 1984.